

O adel do concello de Baiona (1402)

Xulián MAURE RIVAS¹

RESUMO

Dous pergameos medievais que se conservan no Arquivo diocesano de Tui dan pé a facer a historia dunha casa de Baiona e o seu aforamento nos últimos cincuenta anos do século XIV. E, paralelamente, do oficio de adel, e da evolución dos prezos na primeira metade do século XV.

PALABRAS CLAVE: Século XV, adel, Baiona, carta de aforamento.

ABSTRACT

Two medieval parchments that are preserved in the Diocesan Archive of Tui give rise to the history of a house in Bayonne and its capacity in the last fifty years of the fourteenth century. And, in parallel, the trade of adel, and the evolution of prices in the first half of the fifteenth century.

KEYWORDS: 15th century, adel, Bayonne, gauging letter.

¹ maure@edu.xunta.gal

A Antón Santamarina,
adel maior na vangarda das nosas letras,
no seu octoxésimo aniversario.

Cando nos achegamos ó noso patrimonio documental, ademais de aprender de onde vimos, para entender mellor quen somos e cara onde podemos ir, tamén nos permite descubrir o que xa non queda vivo do todo aquilo que foi facendo a nosa historia; por exemplo, un topónimo que xa desapareceu ou unha palabra que xa non nos di nada. Este documento que presentamos hoxe é tamén unha mostra dun modelo de xestión urbanística na Baiona da Idade Media e ó mesmo tempo avivanos a lembranza dun topónimo desaproveitado, dun oficio do concello xa perdido e tamén da evolución do prezo da galiña na primeira metade do século XV.

VALORES INMOBILIARIOS

Hai nos pergameos medievais da igrexa de Santa María de Baiona que se conservan no Arquivo diocesano de Tui dúas cartas de aforamento que, datadas con máis de cincuenta anos de distancia entre elas, teñen elementos comúns. A primeira de 1350 trata do foro dunha casa que está na rúa que chaman de Soutelo na vila de Baiona, foro feito polos cregos da igrexa de Santa María a un alfaiate casado con María Amada. Este matrimonio acepta as seguintes condicións: “*per tal pleito uos damos a dita casa con seu saydo que uós a rreparedes et adubedes de todas las cousas et adubeiros de que ouuer messter a dita casa, em tal maneira que per mïgoa de laour non speresca. Et que dedes a nós et a os ditos clérigos da dita igleia cada anoⁱ por día de pascoa frolida viij marauedis desta moeda blanca de dez dineiros o marauedi^r”. O alfaiate e a súa dona María Amada terán que reparar e conservar ben a casa da rúa do Soutelo e pagar oito marabedís cada ano.*

A segunda carta de aforamento, a que aquí transcribimos hoxe, é de 1402 e nela un abade da igrexa de Santa María de Baiona afora a un alfaiate e á súa muller a metade dunha casa na rúa Soutelo desta mesma vila, casa en que morou María Amada. Estes son os requisitos do foro: “*per tal pleito et condiçõn que a agisedes et a apostedes ben logo de pedra et tella^[10] et madeira et de todo adobeiro que ouuer mester, per tal gisa que non desperesca per mïngo de laour et de boo paramento; et que dedes a mï^[11] et a miñas voses en cada hũu anoⁱ por día de sam Migell do mes de setembro primeiro que uen endeante, dez et oyto marauedis^r”.*

É posible que se trate da mesma casa a que está aforada nos dous documentos. Os que aforan son cregos da mesma igrexa de Santa María de Baiona; a rúa Soutelo consta como enderezo da casa aforada nos dous casos; os foreiros son dos alfaiates e as súas mulleres, dúas familias dedicadas á mesma profesión; e sobre todo María Amada consta como moradora da casa nas dúas cartas de aforamento. Tendo en conta os textos dos dous pergameos podemos colixir que hai moitas posibilidades de facer unha breve historia dunha casa de Baiona e o seu aforamento nos últimos cincuenta anos do século XIV.

Nesta época había na igrexa de Santa María de Baiona catorce cregos, dous abades e doce razoeiros, como pode verse nun documento desta colección datado en 1387:

“ Roy Martís, abade con cura da meatade da iglleia de santa^[02] María de Bayona¹ et Aluaro Peres, abade sem cura da outra meatade da dita iglleia, et Johán Gonçalues et Gonçaluo Anes Çenteo et Martín Trigo et^[03] Ruy Martís o uello et Afonso Esteues et Johán de Sam Domingo et Johán Martís Rrodoan, et Ruy Martís Çiclay et Johán Miguellles et Diego^[04] Peres et Pero Tristam et Gomez Lourenço clérigos rraçoeiros da dita iglesia”. No documento de 1350 dous procuradores dos dous abades e dos razoeiros desta igrexa aforan unha casa por oito marabedís cada ano. Abades e razoeiros son os titulares da casa “que Martín Chuco, clérigo, mandou aa dita igleia”. Pasados cincuenta anos atopamos, con moita probabilidade a mesma casa, agora dividida entre dous propietarios. Xa non é toda a casa do colectivo eclesiástico; en 1402 unha metade é do abade Rui Martís, por doazón da muller do alfaiate María Amada, e a outra metade segue sendo dos razoeiros da igrexa. No novo aforamento feito en dezaoitto marabedís, os razoeiros seguirán recibindo oito, pero agora pola metade da casa, e o abade recibirá dez pola outra metade. Todo o mantemento da casa corre por conta dos foreiros ou inquilinos. A renda desta casa aforada sube o 55% en cincuenta e dous anos e a propiedade sofre unha serie de cambios de maneira que de ser en 1350 propiedade da igrexa de Baiona, en 1402 a metade da casa é do abade e a outra metade mantense coa titularidade da igrexa para sustento dos razoeiros.

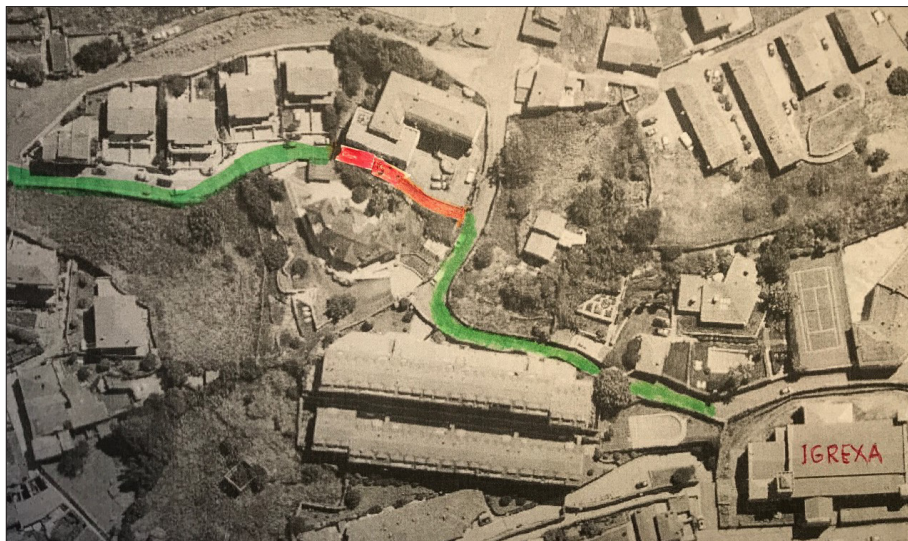
É frecuente nos documentos de foros indicar, ademais da renda anual, unha pequena obriga como símbolo de submisión, introducida pola cláusula “et por foros”. O abade de Baiona Rui Martís a maiores da renda anual de dez marabedís establece que lle dean “por foros en cada hũu ano², hũa galliña ou dous marauedís por ella”. Esta cláusula resulta de grande utilidade para os historiadores da economía; pois, sen saír da colección de documentos da igrexa de Santa María de Baiona, sabemos como se cotizaban as galiñas nestas datas. Os prezos van subindo desde dous marabedís en 1402, tres en 1425 e catro marabedís en 1443.

A colección documental de Santa María de Baiona, aínda inédita agás media ducia de documentos publicados en números anteriores desta revista, mostra que moitas das casas de Baiona eran de titularidade eclesiástica, ben colectiva ou ben individual dun abade ou dun razoeiro; as rendas anuais que producían os aforamentos con frecuencia subían cando o foro pasaba para os seguintes herdeiros e todos os foreiros tiñan a obriga de manter ben reparadas as casas aforadas e as melloras que fixesen nelas pasaban na terceira ou seguinte xeración para a comunidade de abades e razoeiros.

O TOPÓNIMO SOUTELO

Para os que estuden a historia da toponimia de Baiona unha das mellores fontes de información é o patrimonio documental, hoxe repartido case todo polos diversos arquivos públicos estatais e eclesiásticos, aínda que algúns documentos quedaron nas mans de eruditos ou perdidos para sempre.

Nos rúes actuais de Baiona non aparece o topónimo Soutelo; pero en *Bayona de Galicia. Pasado y presente de la real villa histórica turística y marinera* de Héctor Barreiro Troncoso entre os camiños veciñais aparece o nome de “Sotuelos” posiblemente debido a un erro da imprenta. No noso documento trátase dunha “rúa que chaman Soutello, yndo para dita igleia”. No documento anterior de 1350 aparece

unha referencia semellante “*rrúa que dizen do Soutelo*”. Esta palabra, diminutivo de “Souto”, topónimo moi estendido por Galicia, fainos pensar nun bosque de castiñeiros e é posible que no século XV algún camiño da igrexa pasase por un soutelo e del recibise o seu nome. Noutro documento desta colección con data de 1365 aparece a referencia dun camiño estreito como “*congostra da Lagarteira que vai para a igreia*”. Este topónimo está actualmente vivo na carta municipal e fai referencia a unha rúa nova, agora cortada por un bloque de vivendas da segunda metade do século XX. No século XIV non era unha rúa nin camiño; era un bosque onde había moitos lagartos e unha congostra que levaba a igrexa de Baiona. Os topónimos abundanciais en *-eira* como Lagarteira son moi frecuentes en toda Galicia; sen saír do Val de Miñor temos Coelleira en Gondomar e Porqueira en Nigrán. Non parece moi arriscado propoñer que a rúa de Soutelo coincida coa congostra que está no que foi o bosque da Lagarteira e que agora coñecemos cos nomes de rúa do Rosal e rúa da Guarda. Estes nomes son tan recentes que un veciño hai poucos días dixo que el recorda chamarlle o Camiño do Abade.

O espazo comprendido entre as liñas verdes e a vermella era parte do bosque da Lagarteira e a congostra, hoxe dividida entre a rúa do Rosal e a rúa da Guarda, ben pode ser a que nos séculos XIV e XV recibía o nome de rúa do Soutelo. A liña vermella indica a lóxica continuación da nova rúa da Lagarteira, cortada para servizo de acceso e aparcamento dun bloque de vivendas.

ADEL DO CONCELLO

Entre as testemuñas que foron presentes ó outorgamento desta carta de foro está Martín Fernandes, adel do concello de Baiona. Coa palabra “adel”, documentada, polo de agora, só no sur da provincia de Pontevedra (Tui, Baiona e Pontevedra), désígnase o encargado do concello que ten como oficio pregoar avisos de todo tipo, necesarios no funcionamento da administración.

Yo bales pndemyranda e franco del mes
 mes trogenoz e vegi no de la villa de
 Montebe da dos feen testimonio de
 Verdad en ano o j d go dia de mayo
 quise a n tan y unpe dix del mes de
 mayo en la p publica de esta d g a villa
 alo de beno qual e dregonezo de la d g a
 villa a dregonezo no aal las cosas que
 mandaba la justia e rregeramen
 to que ninguna persona vezi no des
 tanta en la d g a villa no salegen de la
 d g de n de la bida y que los on breg que
 e d tabane d rregeramen to a la d g a
 na no abian de ser alla e p p e e
 a dregonezo d rregeramen to d rregeramen
 to de cano q ue abian e n m g g
 en lo breg de la d g a n a n e n f o l l o
 lo f r u o e f r u o d e d e d r r e d e d r r e
 d r r e d e n o n e n e g r o c a d u t r e d e d r r e
 villa e a p p a t f e c e r e n d o n t e b e d
 a q u i n g e d i a s d e l m e s d e m a g o e l l a s e n
 e g u e n t o s d e c e n t e m e b e a n g

[Signature] *[Signature]*

Yo bales pndemyranda e franco del mes
 mes trogenoz e vegi no de la villa de
 Montebe da dos feen testimonio de
 Verdad en ano o j d go dia de mayo
 quise a n tan y unpe dix del mes de
 mayo en la p publica de esta d g a villa
 alo de beno qual e dregonezo de la d g a
 villa a dregonezo no aal las cosas que
 mandaba la justia e rregeramen
 to que ninguna persona vezi no des
 tanta en la d g a villa no salegen de la
 d g de n de la bida y que los on breg que
 e d tabane d rregeramen to a la d g a
 na no abian de ser alla e p p e e
 a dregonezo d rregeramen to d rregeramen
 to de cano q ue abian e n m g g
 en lo breg de la d g a n a n e n f o l l o
 lo f r u o e f r u o d e d e d r r e d e d r r e
 d r r e d e n o n e n e g r o c a d u t r e d e d r r e
 villa e a p p a t f e c e r e n d o n t e b e d
 a q u i n g e d i a s d e l m e s d e m a g o e l l a s e n
 e g u e n t o s d e c e n t e m e b e a n g

[Stamp: H. N. NOBLEZA]
[Stamp: ALLADRES]
[Stamp: 23.0.3]

Archivo Histórico de la Nobleza (Toledo)
<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/show/4027516?nm>

No *Boletín de la Comisión de Monumentos de Orense* nº XII (1939: 237) recóllese, sacada do códice de minutas do notario de Baiona Alvaro Eans das Eiras, unha queixa contra os carniceros que traían para vender bois e vacas mansas roubadas. Cando o xuíz ordenou que pagasen vinte marabedís por cada cabeza, para facelo público e que todos foren sabedores, mandou “a Vicente adeel da dita villa, que presente estaba, que lanzase o dito pregón en nos lugares acostumados da dita villa”. A importancia social dos adeis está presente xa no feito de buscalos para testemuñas en distintos documentos. Os adeis de Pontevedra tiñan unha asignación para beber e outra para vestir, dado que a súa profesión esixía boa voz e ir ben vestido. No *Livro do concello de Pontevedra (1431-1463)* aparece rexistrada esta palabra en plural “adees”, cando se establece o seu soldo: “iten para os adees... LXXXX maravedis (Rodríguez 1989,110) e cando se lles facilita o pano “para seu bestir” (Ibidem, 128).

Sirva de confirmación da profesión de pregoeiro e de contraste lingüístico no nome deste oficio no século XVI este breve documento que está no Archivo Histórico de la Nobleza (Toledo). Un episodio da presenza do pirata Francis Drake nas illas de Baiona.

Yo Balentin de Miranda, scribano del rey
 nuestro señor e veçino desta villa de
 Pontebdra doy fe en testimonio de
 verdad en como oy, dicho dia lunes
 que se contan quince días del mes de
 mayo en la /sa/ publica desta dicha villa
 Alonso/Alvaro de Ben, oficial e pregonero de la dicha
 villa apregonó a altas boses que
 mandaba la Justicia e regimiento
 que ninguna persona, vecinos i estantes
 en la dicha villa no saliesen della
 so pena de la vida y que los onbres que
 estaban repartidos para la Curuna
 no abían de hir alla. Et esto se (se)
 apregonó porque abía orden y carta
 de Cangas que abía enemigos
 en las hislas de Bayona. Y en fe dello
 lo sino e firmo de pedimento de don Pedro
 de Montenegro, capitán desta
 villa e arrabal. Fecho en Pontevedra
 a quince días del mes de mayo del ano de mil
 e quinientos et ochenta e nueve anos.
 En testimonio † de verdad
 Balentín de Miranda

CODA

Un simple documento de aforamento dunha casa de Baiona a comezos do século XV, conservado durante máis de seiscentos anos, fainos pensar que aforar e alugar son

mecanismos non moi distintos de gozar da propiedade inmobiliaria. Os cambios de topónimos van parellos ós cambios da organización do territorio e da sociedade. A presenza dun adel no concello de Baiona lévanos a interrogarnos se agora con tantos medios de información estamos mellor comunicados que cando o adel lanzaba os seus pregóns nos lugares acostumados.

NORMAS DE TRANSCRICIÓN E LECTURA DO DOCUMENTO

Para unha cómoda lectura do texto é conveniente ter presente os seguintes criterios de transcripción:

-Para localizar no orixinal a correspondencia co texto transcrito o final de cada liña indícase cun número superíndice.

-As maiúsculas e minúsculas obedecen ás normas do sistema gráfico actual. O mesmo vale para o uso de acentos e puntuación.

-Hai palabras que levan supraescrito un t como en «ano^t» ou en «mill^t». Indica que no orixinal manuscrito leva un til, signo xeral de abreviación, que non ten correspondencia fonética.

-O dígrafo <ll> pode corresponder tanto ó fonema palatal /ʎ/, que aparece nas palabras «moller» ou «fillo», como ó fonema /l/ das palabras «mill» ou «polla», que se deben ler “mil” e “pola”.

-As palabras abreviadas transcribíense na súa forma plena, indicando en cursiva as letras abreviadas. Así a palabra «Ts» transcribíese como Testemuñas.

-Cando o til de nasalidade <~> vai sobre unha vocal con valor de nasal implosiva, transcribíese cun n/m en letra cursiva; por exemplo, «cõ» transcribíese con.

-Respéctanse os dobres usos dos grafemas <u> e <i>, cos seus valores de vocais e consoantes. Así atopamos «auer ou leuar » que hoxe escribiríamos con <b/v> «haber ou levar», e tamén «igleia » que na ortografía actual leva o grafema <x> «igrexas».

En xeral seguimos as normas de transcripción de uso máis frecuente nos documentos galegos, publicadas polo profesor Ramón Lorenzo (1988).

TRANSCRICIÓN DO DOCUMENTO

1402, abril, 26. Baiona.

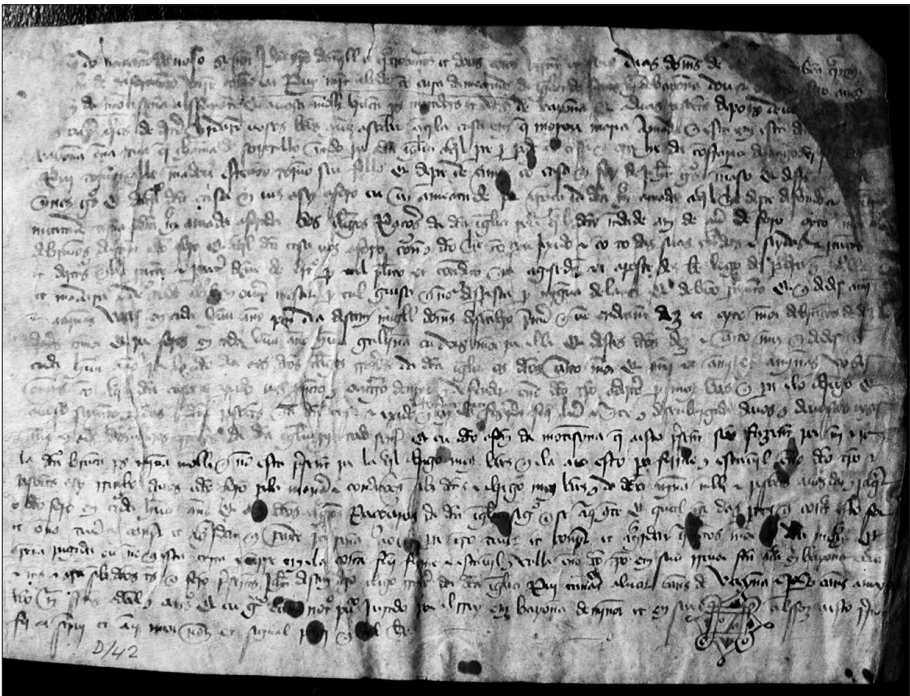
Foro dunha casa sita na rúa que chaman Soutelo feito polo abade da igrexa de Santa María de Baiona a Afonso da Montesiña e a súa muller Branca Peres, por dezaoitto marabedís

ACT: Doc. Baiona 42, pergameo, 240x169 mm.

Ano^t do naçemento de noso señor Jesu Cristo de mill^t et quatro çentos et dous anos^t, viinte et seis días do mes de abril. Sabean quantos^[01] esta carta de aforamento viren como^t eu Rui Martíns, abade con cura da meatade da igleia de santa María de Bayona^t, dou et outorgo a foro a uós,^[02] Afonso da Montesyña, alfayate et a uosa moller,

Branca Peres, moradores et visiños de Bayona,¹ et a dúas pesoas depois de uós, hũa de^[03] pos outra, quaes de dereito herdaren uosos bées; conuén a saber: aquela casa em que morou María Amada, que está em esta dita vila de^[04] Bayona, ena¹ rúa que chaman Soutello, yndo para dita igleia, a qual parte per parede con casa que ora he da confraría de Santiago que foi de^[05] Rui Torino¹, que lle mádou Esteuão Torino¹, seu fillo; et da parte de çima, con casa que foi de Johán Gonçalues, manso, et de súa molle^[06] Ynés Gonçalues. Da qual dita casa que uos asý aforo, eu ey a meatade por erença da dita María Amada a qual he a parte de fondo et a outra^[07] meatade tiña a dita María Amada aforada dos clérigos rraçoeiros da dita igleia; perla qual dita meatade emos de auer de foro oyto marauedís^[08] de brancos durante o dito foro. Et a qual dita casa uos aforo como¹ dito he con seu ixido et con todas súas entradas et seidas et pertenças^[09] et dereituras que lle pertencen et pertencer deuen de dereito, per tal pleito et condiçón que a agisedes et a apostedes ben logo de pedra et tella^[10] et madeira et de todo adobeiro que ouuer mester, per tal gisa que non desperesca per míngo de lauor et de boo paramento; et que dedes a mī^[11] et a miñas voses en cada hũu ano¹ por día de sam Migell do mes de setembro primeiro que uen endeante, dez et oyto marauedís de brancos de dez^[12] dineiros o marauedí. Et por foros en cada hũu ano¹, hũa galliña ou dous marauedís por ella. Et destes ditos dez et oyto marauedís, que dedes em^[13] cada hũu ano¹ por lo dito día aos ditos clérigos rraçoeiros da dita igleia os ditos oyto marauedís. Et (mī et) a mī et a miñas voses^[14] o mays². Con a qual dita casa et ixido uos prometo et outorgo d' enparar et defender eno¹ dito tempo a dereito per meus bées que para elo obrigo. Et^[15] a uoso seymento et das ditas pesoas, que a dita casa et ixido et toda súa/ benfeitoria fique liure et quite et desenbargada de uós et de uosas uoses^[16] aos ditos clérigos rraçoeiros da dita igleia para todo senpre. Et eu, dito Afonso da Montesyña,

que a esto presente sōo, fazente por mī et por^[17] la dita Branca Peres, miña moller, que non está presente, por la qual obrigo meus bēes, que ela aia esto por firme et estauyl^l eno^l dito tempo et^[18] pesoas^l, asy rreçebo de uós o dito foro perla maneira et condiçōes sobre ditas et obrigo meus bēes et da dita miña moller et pesoas a uos dar et pagar^[19] o dito foro en cada hūo ano^l et aos ditos clérigos rraçoeiros da dita igleia, segundo que se aquí contén. Et qual quer das partes que contra esto for^[20] et o non teuer et coprir et agardar que peyte por pena^l a outra parte que o teuer et conprir et agardar quinentos marauedís da dita moeda. Et^[21] a pena^l pagada ou non, que esta carta et o que se en ela contén fique firme et estauil^l et valla eno^l dito tempo em súa rreuor. Feita a carta en Bayona^l, día^[22] et mes et era sobre ditos. Testemuñas que foron presentes: Johán de san Domingo, clérigo rraçoeiro da dita igleia, Rui Caneiras, Aluar Eanes de Vayña et Pero Anes et Ruy Peres,^[23] bōo, Martín Fernandes, adel^l et outros.

Et eu, Gonçaluo Eanes, notario público jurado por el rrey en Bayona^l de Miñor et en seu alfós a esto presente^[24] foi et scripuí et aquí meu nome et signal pugi que tal he.^[25]

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BARREIRO TRONCOSO, HÉCTOR (2012). *Bayona de Galicia. Pasado y presente de la real villa histórica turística y marinera*. Pontevedra, Deputación Provincial.
- Domínguez Fontela, Juan (1939-1940). Documentos arcaicos gallegos del Códice de minutas del notario de Bayona de Miñor, Álvaro Eans das Eiras o Álvaro Yans da Seira, a principios del siglo XV. *Boletín de la Comisión de Monumentos de Orense* Tomo XII, número 250, p. 233-240. Ourense.
- LORENZO, RAMÓN (1988). Normas para a edicion de textos medievais galegos in DIETER KREMER (ed.) *Actes du XVIII Congrès International de Linguistique et Philologie ramanes*. T.VI, Tubingen: Max Niemeyer Verlag, 76-85.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, ÁNGEL (1989). *Livro do Concello de Pontevedra (1431-1463)*. (*Documentos para a história de Pontevedra medieval*). Pontevedra. Museo de Pontevedra.
- Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega, TMILG*. (<http://ilg.usc.es/tmilg/>)

